

JOHN MICKLEWRIGHT–NAGY GYULA

Segélyezés, életszínvonal és ösztönzés a munkanélküli-járadék kimerítése után

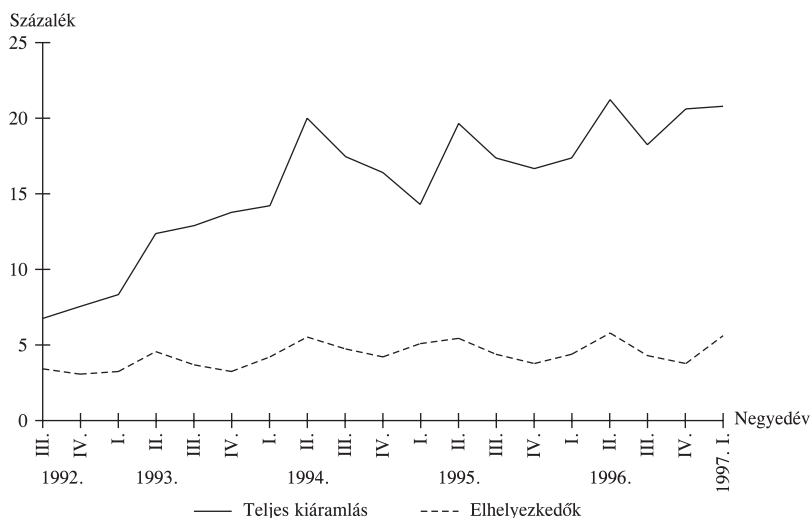
A munkanélküli-járadékból Magyarországon a legtöbben nem úgy kerülnek ki, hogy állást találnak, hanem úgy, hogy kimerítik a járadékot. A cikk ezzel összefüggő két problémát vizsgál. 1. Milyen hatást gyakorol a járadék megszűnése az érintettek élet-körülményeire? 2. Számottevően befolyásolja-e a járadék kimerítése az elhelyezkedés valószínűségét? Járadékjogosultságuk kimerítése után a munkanélküliek családijövedelem-határhoz kötött jövedelempótló támogatásért folyamodhatnak. A szerzők elemzik a támogatás igénylésének és odaítélésének valószínűségét, és bemutatják, hogyan alakul a jogosultságukat kimerítő munkanélküliek háztartásának jövedelme. Nemparametrikus módszerekkel vizsgálják a járadékkimerítés közvetlen hatását az elhelyezkedés valószínűségére, többváltozós időtartammodell segítségével pedig a jövedelempótló támogatás ellenősztönző hatását. Elemzésüket egy 1995-ben végzett kérdőíves felvétellel alapozzák, amelyben egy járadékkimerítő kohorsz további munkaerő-piaci pályafutásáról gyűjtöttek adatokat.*

A kilencvenes évek elején a közép-kelet-európai országokban a munkanélküliek jövedelemtámogatásának elsődleges formája az újonnan bevezetett biztosítási jellegű munkanélküli-járadék volt, amely korlátozott időtartamú ellátást nyújtott. A járadék kezdetben a munkanélküliek többsége számára hozzáférhető volt, de a munkanélküliségből történő alacsony kiáramlás következtében, amely több országban a járadékjogosultág időtartamának csökkentésével is párosult, egyre csökkent a járadékban részesülő munkanélküliek aránya. 1995 decemberében a regisztrált munkanélkülieknek Lengyelországban csupán 50 százaléka, Magyarországon kevesebb mint 40 százaléka, Szlovákiában pedig mintegy 25 százaléka részesült munkanélküli-járadékban. 1991 decemberében ez az arány még mindhárom országban 75-80 százalék között volt (*Boeri-Edwards* [1996] 3. ábra). A járadékjogosultság kimerítése Magyarországon oly gyakorivá vált, hogy legtöbben jogosultságuk megszűnése folytán kerülnek ki a járadékban részesülők közül, nem pedig annak köszönhetően, hogy új állást találnak. Az 1. ábrán azt láthatjuk, hogy Magyarországon az elmúlt években a munkanélküli-járadékban részesülőknek havonta összesen

* A járadékkimerítők követéses vizsgálatát – amelynek eredményeinek e cikk alapszik – Az átalakulást szolgáló munkaerőpiaci politikák című ILO-program finanszírozta. Támogatásért hálával tartozunk *Martin Godfreynek*, a program koordinátorának és *Lázár Györgynek*, az Országos Munkaügyi Módszertani Központ osztályvezetőjének. Köszönjük a munkaügyi kirendeltségek munkatársainak és *Ságiné Szabó Zsuzsának* az adatgyűjtésben való közreműködésüket. Köszönet illet több önkormányzati szakembert a munkanélküliek jövedelempótló támogatásának jobb megismerésében nyújtott segítségükért, *Pravin Trivedit* a segélyezés modellezéséhez adott tanácsaiért. A cikk részben a Tartós munkanélküliek elhelyezkedését elősegítő program számára készült tanulmányon alapul.

1. ábra

Havi kiáramlási és elhelyezkedési arányok a munkanélkülijáradék-regiszterből
(negyedéves átlagok)

Forrás: Országos Munkaügyi Módszertani Központ.

hány százaléka került ki a járadékregiszterből, és hány százaléka került ki úgy, hogy elhelyezkedett. Az elhelyezkedők aránya 1994 és 1996 között 5 százalék körül mozgott, míg az összes kilépés 15-20 százalékot tett ki. A két arány közötti különbség túlnyomórészt járadékkimerítésből adódik. A 1. ábrán jól látható, hogy a kimerítés a vizsgált időszakban alighanem egyre gyakoribbá vált: a két görbe fokozatosan távolodik egymástól.

A munkanélküli-járadék tömeges kimerítése két kérdést is felvet. 1. Milyen hatást gyakorol a járadék megszűnése a munkanélküliek életkörülményeire? 2. A járadék megszűnése miatti jövedelemkiesés növeli-e az elhelyezkedés valószínűségét azáltal, hogy munkavállalásra ösztönöz? Ezekről a kérdésekről a közép-kelet-európai országokban mindeddig nem született alapos elemzés.

A jogosultságkimerítés megélhetési feltételekre és elhelyezkedési erőfeszítésekre kifejtett hatásának kiderítésére egyrészt a munkanélkülieket nem elszigetelt egyénekként, hanem háztartásuk tagjaiként kell vizsgálnunk. Nyilvánvaló ugyanis, hogy életkörülményeik nemcsak saját jövedelmüktől függnek, hanem háztartásuk összetételétől, s háztartásuk többi tagjának jövedelmétől is. A legegyszerűbb modellváltozatoktól eltekintve a munkakeresés elmélete sem csak a munkanélküli-segélynek és a várható bérnek tulajdonít magatartás-befolyásoló szerepet, hanem az egyéb forrásokból származó jövedelmeknek is. A gazdasági változások előtt a közép-kelet-európai országokban magas volt a kétkeresős háztartások aránya, és meglehetősen nagyvonalú családi segélyrendszerek működtek. Lehetséges, hogy ezzel összefüggésben a háztartási körülmények itt eltérő módon befolyásolják az elhelyezkedési döntéseket, mint másutt.

Másrészt, meg kell vizsgálnunk, hogyan működik ténylegesen az a segélyezési rendszer – az ún. jövedelemplótó támogatás –, amely a munkanélküli-járadékot kimerítők jelentős része számára rászorultsági alapon biztosít jövedelemtámogatást. E támogatás alapvető jellemzőiben nem különbözik lényegesen a régió más országaiban működő hasonló segélyekétől: meglehetősen leegyszerűsített szabályokra épül, ahol a jogosultság

attól függ, hogy az egy főre jutó családi jövedelem elér-e egy bizonyos küszöbértéket, és a segély összege nem igazodik a háztartás jövedelmi szintjéhez. A segélyezés lebonyolítása és részben a finanszírozása Magyarországon a több mint háromezer települési önkormányzat feladata, amelyek közül sok nem rendelkezik megfelelő kapacitással és felkészültséggel a jövedelem-ellenőrzéshez kötött segélyezés szakszerű lebonyolításához. Annak ellenére, hogy 1994 óta már több regisztrált munkanélküli részesül jövedelempótló támogatásban, mint munkanélküli-járadékban, igen keveset tudunk arról, hogyan működik a gyakorlatban a segélyezésnek ez a formája. Cikkünk fontos része a jövedelempótló támogatáshoz való hozzájárulás – a kérelmezés és az elbírálás – vizsgálata.

A kutatásban a munkanélkülijáradék-nyilvántartás és egy egyszerű kérdőíves felvétel adatait használtuk fel. Előbb egy beáramló kohorszt követtünk a járadékregiszterben, majd a kohorsz azon tagjai közül, akik kimerítették a járadékjogosultságot, egy véletlenül kiválasztott mintát kérdeztünk meg további munkaerő-piaci pályafutásukról.

A cikk első része az adatokat ismerteti, és bemutatja a járadékkimerítők és háztartásaik főbb jellemzőit. A második részben a jövedelempótló támogatás kérelmezését és a kérelmek elbírálását modellezzük. A harmadik rész a járadék megszűnése utáni jövedelmi helyzetet vizsgálja a háztartások szintjén, egyrészt a kimerítés előtti, másrészt az elhelyezkedés esetén várható jövedelmi helyzethez képest. A negyedik részben az elhelyezkedés valószínűségével foglalkozunk. Itt az elemzés középpontjába a jövedelempótló támogatás szerepét állítjuk, és mind parametrikus, mind nemparametrikus módszereket alkalmazunk. Végül összefoglaljuk a legfontosabb eredményeket, és néhány következtetést fogalmazunk meg.

Adatforrások: a munkanélkülijáradék-regiszter és a kimerítők követéses vizsgálata

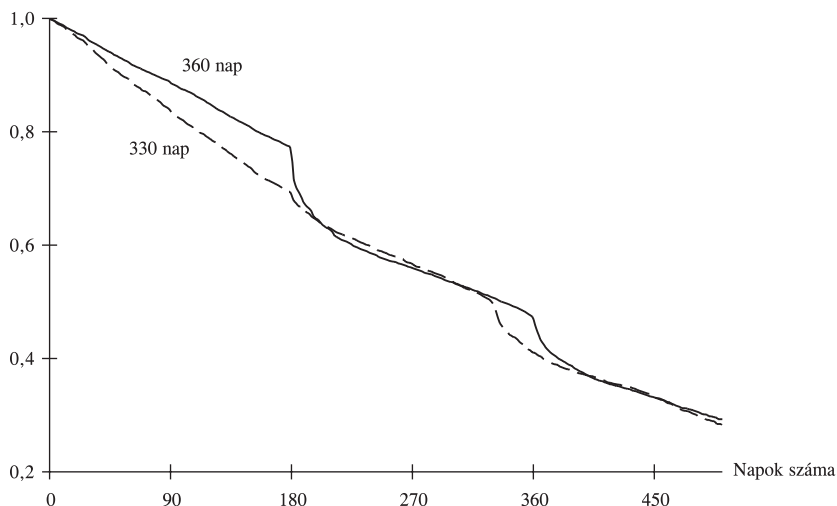
Azokról a munkanélküliekről gyűjtöttünk adatokat, akik 1994. áprilisban-májusban kerültek munkanélküli-járadékra, és az ezt megelőző négy évben egyfolytában vagy majdnem egyfolytában (43-47 hónapot) dolgoztak. A szabályok szerint az előbbieket 12, az utóbbiak 11 hónapi munkanélküli-járadékra szereztek jogosultságot. Ez a 12 vagy 11 hónap jogosultsággal rendelkező 28 600 munkanélküli az összes 1994. április-májusi beáramlók kétharmadát tette ki. (A többiek rövidebb ideig dolgoztak, és ezért rövidebb időre – 3-10 hónapra – szereztek járadékjogosultságot.) A belépő kohorsz csaknem fele (12 414 fő) kimerítette a munkanélküli-járadékot. Közülük a kérdőíves felvételhez véletlenszerűen jelöltünk ki egy mintát, az összes kimerítő valamivel több mint egyharmadát. A mintába került munkanélkülieket lakásukon kerestük fel, és végül a minta csaknem 90 százalékaival, 4661 személlyel készült interjú.¹ Bár felmérésünk nem léphetett fel ugyanolyan igénnyel, mint a munkanélküliek körében egyes OECD-országokban lebonyolított részletes háztartási adatgyűjtések (például *Narendranathan-Nickell-Stern* [1985]), segítségével mégis lényegesen többet tudunk mondani a munkanélküliek életszínvonaláról és ösztönzéséről, mint pusztán a munkanélküli-regiszterre támaszkodva.

A kérdésésre a járadék kimerítése után 3-4 hónappal került sor. Megkérdeztük, hogyan változott a válaszadók munkaerő-piaci állapota a járadék megszűnése és a kérdezés

¹ Alig néhány válaszmegtagadás fordult elő; a válaszhiány legfőbb oka az volt, hogy a kijelölt személyeket kétszeri megkeresés után sem találták otthon a kérdezőbiztosok. (Budapesten és néhány nagyvárosban hivatásos kérdezőbiztosok, vidéken a helyi munkaügyi kirendeltség munkatársai végezték a kérdezést.) A felmérés lebonyolításáról részletesebben lásd *Micklewright-Nagy* [1996]. A mintavételi arány nem volt azonos a 11 és a 12 hónapos járadék-jogosultsággal rendelkezők körében, ezért a közölt leíró statisztikákban súlyozott adatokat használunk.

2. ábra

A 360 és 330 nap jogosultsággal rendelkezők túlélési függvényei

időpontja között. A jellemző munkaerő-piaci állapotot kéthetes időszakokra vonatkozóan rögzítettük, ezen felül az elhelyezkedőktől munkába állásuk pontos időpontját is megtudakoltuk. Kérdéseket tettünk fel továbbá a jövedelempótló támogatás igényléséről, a beadott segélykérelmek sorsáról, a munkanélküliek háztartásának összetételéről, a háztartás tagjainak gazdasági aktivitásáról, a válaszdó és házastársa keresetéről (amennyiben dolgoztak). A munkanélküli-járadék összegéről, a munkanélkülivé válás előtti keresetről és a munkanélkülivé válás okáról a járadékregiszter információit használtuk fel.

A 2. ábrán a 11 és 12 hónapnyi járadékjogosultságúak Kaplan–Meier-féle módszerrel² becsült empirikus túlélési függvényei láthatók, amelyeket a regiszter és a kérdőíves felmérés összekapcsolt adatai alapján készítettünk. Az induló sokaság természetesen az 1994. május-júniusban a járadékregiszterbe 11 és 12 hónap jogosultsággal belépők teljes köre (28 600 fő). A jogosultság kimerítéséig – 330, illetőleg 360 napig – a görbék azt mutatják meg, hogy a kohorsz hányad része kapott még járadékot egy-egy időpontban, kilépésnek tekintve a segélyezés bármilyen okból történő megszűnését (elhelyezkedés, átlépés aktív munkaerő-piaci programokba, nyugdíjba lépés, kizárás stb.). A járadék megszűnése után mindazokat túlélőnek tekintettük, akik még nem helyezkedtek el, és nem lettek nyugdíjasok vagy nem vettek igénybe gyermekgondozási támogatást, függetlenül attól, hogy kerestek-e munkát, alkalmuk volt-e munkába lépni, illetve végeztek-e alkalmi munkát. Azért értelmeztük ilyen szélesen a munkanélküli-állapotot, hogy a túlélés járadékkimerítés előtti és utáni definíciója minél inkább összhangban legyen – a regiszter adataiból ugyanis nem lehet megtudni, vajon a segélyezett keres-e munkát, képes lenne-e munkába állni, illetőleg nem végez-e a segély mellett alkalmi munkát.³

² Az empirikus túlélési függvény:

$$S(t) = \prod_{j|t_j \leq t} (n_j - d_j) / n_j,$$

ahol t_j a j -edik megfigyelt időpont, n_j az adott időponthoz tartozó kockázati csoport létszáma, d_j pedig a t_j időpontban kilépők száma.

³ A nyugdíjba lépést és a gyes igénybevételét kilépésként kezeltük, mivel erről a regiszterben is van információ.

Mint említettük, nem minden járadékkimerítő került be a kérdőíves felmérés mintájába. Azok munkanélküliségi időtartamát, akik nem kerültek be a felmérésbe, a járadékkimerítés időpontjában cenzorálnak tekintettük.⁴ Mindkét csoport túlélési függvénye hirtelen visszaesik a kimerítés után (a 330., illetőleg a 360. napot követően), és hasonló visszaesés látható a 12 hónap járadékjogosultsággal rendelkezők görbéjén a 6. hónapnál. Ez utóbbi magyarázata, hogy féléves regisztráció szükséges egyes foglalkoztatáspolitikai támogatások, legfőbbképpen az előnyugdíj igénybevételéhez. Eltekintve ezektől a hirtelen visszaesésektől, azt láthatjuk, hogy a túlélési függvények meredeksége nemigen különbözik a járadékkimerítést megelőző és az azt követő időszakban, ami arra utal, hogy a járadék megszűnése nem eredményez lényeges változást az átlagos munkanélküli viselkedésében.

Az 1. táblázat részletesebben megmutatja, mi történik a munkanélküliekkel közvetlenül a járadék megszűnése után és három hónappal később. A járadékból kikerülőket hét százaléka már a kimerítést követő egy héten belül munkába áll, öt százalék pedig nyugdíjba lép, vagy gyermekgondozási segélyt vesz igénybe – ez okozza a túlélési függvények hirtelen visszaesését a 2. ábrán. Három hónap elteltével a minta csaknem egyötödének volt állandó munkája, a többiek jelentős része állást keresett. A férfiak közül többen végeztek mind állandó, mind alkalmi munkát; a nőkre inkább jellemző, hogy nem volt munkájuk, és nem is kerestek állást. Bár követéses vizsgálatunkban nem tudtuk a munkaerő-piaci állapotokat olyan pontosan azonosítani, mint ahogy a munkaerő-felmérésekben szokásos, az eredmények nem utalnak arra, hogy a járadékból kikerülő munkanélküliek tömegesen kivonulnának a munkaerőpiacról. Ugyanakkor az a körülmény, hogy a kérdést a legtöbb helyen a munkaügyi kirendeltségek tisztviselői végezték, valamelyest növelhette az álláskeresésről beszámolók arányát. Hasonló okból lehetséges, hogy a valószínűleg többen végeznek alkalmi munkát, mint ahányan ezt válaszolták (a férfiak kilenc, a nők három százaléka).⁵

A 2. táblázatban a mintába került járadékkimerítők háztartásának néhány jellemzőjét foglaltuk össze. A munkanélküliek jövedelempótlásáról folyó viták a közép-kelet európai országokban többnyire nem veszik figyelembe a háztartás szerepét, kimondatlanul azt feltételezve, hogy a munkanélkülieknek nem kell senkiről sem gondoskodniuk, illetve nem számíthatnak háztartásuk más tagjainak segítségére a megélhetésben. Mint láthatjuk, a járadékkimerítők közül igen kevesen élnek egyedül: csak minden tizedik férfi és minden huszonötödik nő. A férfiak kétharmadának, a nők egyötödének van házastársa, és a férfiak egyharmadának, a nők jóval több mint felének a házastársa dolgozik. A férfiak csaknem fele, a nők kétharmada olyan háztartásban él, amelynek van dolgozó tagja. A két nemet egybevéve a járadékkimerítők 58 százaléka él olyan háztartásban, ahol legalább egy felnőtt dolgozik; ugyanez az arány 1993-ban az ILO/OECD definíció szerinti összes tartós munkanélküliek körében nagyon hasonló, 55 százalék volt (Föster [1996]).

⁴ Az időtartam-elemzésben azokat az időszakokat nevezzük cenzorálnak, amelyeknek nem ismert a teljes hosszúsága; a becslésekben az ilyen időszakok megfigyelt hosszára vonatkozó információt is felhasználják. Esetünkben például a túlélési függvény becslésekor mindaddig a kockázati csoporthoz tartozónak tekintjük a munkanélkülieket, ameddig a regiszterben követni tudjuk őket, függetlenül attól, hogy a kilépés időpontját ismerjük-e. Nemcsak a kérdőíves felvétel mintájába be nem került járadékkimerítőkről van szó: a kimerítés előtt is előfordul, hogy valaki eltűnik a szemünk elől a regiszterben, de semmi sem utal a munkanélküliségre (illetve a segélyezés) befejeződésére.

⁵ A járadékkimerítők egy része továbbra is fenntartja a regisztrációt a helyi munkaügyi kirendeltségnél (a jövedelempótló támogatás elnyerésének ez előfeltétele is). Bár a kérdést igyekeztük elválasztani a hivatali tevékenységtől – ezért kerestek fel mindenkit a lakásán a kérdezők –, a hivatal vélt vagy valós elvárásai ezekben a kérdésekben befolyásolhatták a válaszokat.

1. táblázat

A járadékkimerítők munkaerő-piaci állapota 1 héttel és 3 hónappal a kimerítés után
(százalék)

Megnevezés	Egy héttel a kimerítés után			Három hónappal a kimerítés után		
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
<i>Alapcsoport</i>						
Állást keres	70,6	68,4	69,3	54,1	55,0	54,5
Nem keres állást	7,6	14,0	10,8	6,7	13,3	10,0
Alkalmi munkát végez és állást keres	8,7	3,2	6,0	8,2	2,4	5,3
Alkalmi munkát végez és nem keres állást	1,0	0,7	0,9	1,2	0,7	0,9
<i>Kilépések</i>						
Foglalkoztatott (alkalmazott, önálló, segítő családtag)	7,6	6,5	7,1	21,6	17,9	19,7
Képzési program és közhasznú munka	0,5	0,5	0,5	2,3	1,2	1,8
Nyugdíj és gyes	4,0	6,6	5,3	5,8	9,3	7,6
Egyéb	0,0	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Megjegyzés: A százalékos értékeket súlyozással számítottuk.

2. táblázat

A járadékkimerítők háztartási jellemzői
(százalék)

Megnevezés	Férfi	Nő
Egyedül él	11,3	4,0
Nincs házastársa	31,2	22,1
Házas, házastársa dolgozik	34,1	58,9
Házas, házastársa nem dolgozik	34,7	19,0
A háztartásnak van dolgozó tagja a házastárson kívül	19,3	16,0
A háztartásnak van dolgozó tagja, beleértve a házastársat is	47,5	67,6
A háztartásnak van jövedelemmel rendelkező tagja	74,9	78,0
A háztartásban van eltartott gyerek	47,9	68,3
Átlagos háztartásméret, fő	3,2	3,4

Megjegyzés: A táblázatban szereplő mutatókat súlyozással számoltuk. Bár az adatok a kérdezés időpont-jára vonatkoznak, a járadékkimerítőket akkor sem számítottuk a munkával rendelkezők közé, ha addigra már elhelyezkedtek. Hasonlóképpen, nem számítottuk a jövedelemmel rendelkezők közé a jövedelempótló támogatásban részesülő járadékkimerítőket.

A háztartás többi tagjától származó támogatás fő forrása a munkajövedelem, de ha minden jövedelemforrást tekintetbe veszünk, a minta több mint kétharmadára jellemző, hogy a háztartás rendelkezik valamilyen jövedelemmel – nem értve bele azt az esetet, amikor az egyedüli jövedelemforrás a járadékkimerítő jövedelempótló támogatása. A háztartás felnőtt tagjai természetesen nemcsak erőforrást jelentenek, hanem kiadásokat is, de ennek ellenére az ő jövedelmeiknek nyilvánvalóan fontos szerepe van a járadék kimerítések bekövetkező jövedelemcsökkenés következményeinek enyhítésében. Eltartott gyerek a férfiak felének és a nők háromnegyedének háztartásában van. A gyerekek megnövelik a háztartás kiadásait, de a családi pótlék révén a jövedelmeket is. 1995-

ben minden megfelelő korú gyerek után járt családi pótlék, ennek összege két gyerek mellett – ami a leggyakoribb eset – ugyanannyi volt, mint a járadék kimerítése után igénybe vehető jövedelempótló támogatás, nagyjából a nettó átlagbér egynegyede.⁶

A jövedelempótló támogatás elnyerésének valószínűsége

Az elemzések gyakran azt feltételezik, hogy a munkanélküliek szociális segélye a meghatározott ideig igénybe vehető munkanélküli járadék kimerítése után automatikusan jár, és ezért a munkanélküli segélyezés gyakorlatilag korlátlan időtartamú (*Atkinson–Micklewright* [1991]). Ez a felfogás figyelmen kívül hagyja, hogy szociális segélyt csak a viszonylag rossz jövedelmi, illetőleg vagyoni helyzetben lévő háztartásokban élő munkanélküliek kaphatnak. Ráadásul, még ha a jövedelem-ellenőrzés ténye nem kerüli is el a figyelmet, azt szokás feltételezni, hogy minden segélyre jogosult munkanélküli kérelmezi is a segélyt, a segélyhivatalok pedig a valóságos jövedelmi-vagyoni helyzetnek megfelelően bírálják el a kérelmeket. Ebben a részben a segélykérelem beadására vonatkozó döntéseket és a kérelmek elbírálását vizsgáljuk meg.

A jövedelempótló támogatás összege az öregségi nyugdíj minimumának 80 százaléka, ami 1995-ben 6720 forint volt. Ez, mint később részletesebben bemutatjuk, a munkanélküliek többsége számára jóval kevesebb, mint a munkanélküli-járadék. Azok kaphatnak jövedelempótló támogatást, akik korábban kimerítették a járadékjogosultságot, és családjukban az egy főre jutó jövedelem nem haladja meg a megszabott határt (a jövedelemhatár ugyanannyi, mint a segély összege). A segély nem változik attól, hogy az egy főre jutó jövedelem megközelíti e határt, ezért a határ átlépésekor a segély elvesztése miatt lecsökken a háztartás összjövedelme. A szabályok más tekintetben is túlságosan elnagyoltak: a jövedelemhatár számításakor figyelmen kívül marad a háztartás összetétele (az egy főre, és nem a fogyasztási egységre⁷ jutó jövedelem számít), és nem jár többlettámogatás az eltartottak után. A munkanélküli-járadékkal szemben a jövedelempótló támogatást nem terheli személyi jövedelemadó.

A támogatást a helyi önkormányzatok folyósítják, és 1995-ben fele részben saját, fele részben közvetlenül központi forrásból finanszírozták. Ez a megoldás amellett, hogy biztosítja a segélyezés fedezetét, pénzügyi korlátot állít az önkormányzatok elé. A központi költségvetésből járó részhez az önkormányzatok utólag, visszaigénylés formájában jutnak hozzá.⁸ A kisebb önkormányzatok – és sok ilyen van: a több mint háromezer önkormányzat mintegy kétharmadának területén a lakosság lélekszáma nem haladja meg a kétezret – nem rendelkeznek megfelelő feltételekkel a segélyezés bonyolításához, ezért a kérelmeket kevésbé ellenőrzik.

A családtagok jövedelméről igazolást kell beadni, de az általunk megismert önkormányzatoknál igen ritkán kerül sor a családok felkeresésére és a jövedelmi helyzet alapos

⁶ 1996-tól a családi pótlék már jövedelemszínhez van kötve, de a családok mintegy kétharmada a változás után is jogosult maradt a családi pótlékra. A munkanélküliek családjai esetében – ahol viszonylag alacsonyak a jövedelmek – ez az arány nyilvánvalóan még magasabb.

⁷ Azonos egy főre jutó jövedelem eltérő színvonalú megélhetést biztosít attól függően, hogy milyen a háztartástagok életkor és gazdasági státus szerinti összetétele, valamint hány tagja van a háztartásnak. Ezért az életszínvonal méréséhez súlyokat rendelnek a háztartástagokhoz, amelyeket fogyasztási egységnek vagy ekvivalenciaként nevezünk.

⁸ Természetesen az önkormányzatok ezen kívül is kapnak támogatást a költségvetésből. Bevételeik jelentős része a normatív állami támogatásból származik, amelynek összege a szociális szükségleteket kifejező számos mutatótól, köztük a munkanélküliségtől is függ. E támogatást ugyanakkor közvetlenül nem befolyásolja, hogy egy adott településen mennyit kell jövedelempótló támogatásra költeni, és folyósítása nem is az aktuális szükségletekhez, hanem az előző időszak mutatóihoz igazodik.

vizsgálatára – mert ez, úgymond, zaklatás. A segélyezetteknek fenn kell tartaniuk a regisztrációt a helyi munkaügyi központban – ami az iroda havonta-negyedévente történő felkeresését jelenti –, és a támogatás megszűnik, ha nem fogadnak el egy felkínált, a szabályok szerint megfelelőnek minősülő állást. Az önkormányzat évente vizsgálja felül a jogosultságot, és ebben akár ki is merülhet a kapcsolata a munkanélküliekkel. Ilyen alapon minősítették egyik önkormányzatnál a jövedelempótló támogatást „könnyű pénznek”. Visszatartó hatást gyakorolhat azonban, hogy kis településeken a kérelmekről nem ritkán a helyi képviselőtestület mondja ki a formális döntést, azaz félig-meddig a nyilvánosság elé kerül az ügy.

A követéses vizsgálatban megkérdezett munkanélküliek 48 százaléka kapott a járadék kimerítése óta – a kérdés időpontjában vagy korábban – jövedelempótló támogatást. Ezt az arányt a jövedelempótló támogatásra kerülés feltétel nélküli valószínűségének nevezhetjük, mert számításakor a nevezőben valamennyi járadékkimerítő szerepel, köztük azok is, akik a járadék megszűnése után gyorsan elhelyezkedtek, nyugdíjba léptek vagy gyerekgondozási támogatást vettek igénybe.

A 3. táblázat azoknak a segélyezéséről tartalmaz adatokat, akik a kérdés időpontjáig még nem kerültek állásba, nyugdíjba vagy gyesre (az ún. alap-csoporthoz tartoztak). A megkérdezéskor 59 százaléuk kapott jövedelempótló támogatást, a férfiaknak valamivel nagyobb hányada, mint a nőké. Az átlagnál kevesebb a segélyezett azok között, akik nem keresnek állást (42 százalék), és még kevesebb (27 százalék) az alkalmi munkát végzők között. Az alkalmi munkát végzőkre vonatkozó adatot fenntartással kell kezelnünk, hiszen feltételezhető, hogy a jövedelempótló támogatásban részesülők nem szívesen vallják be, ha alkalmi munkát végeznek. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy mintánkban nagyjából ugyanannyi (öt százaléknál valamivel kevesebb) jövedelempótló támogatásban részesülő mondta, hogy alkalmi munkát végez, mint a KSH munkaerő-felmérésében (ahol nem a munkaügyi kirendeltségek dolgozói a kérdezők). Egyébként lehetséges, hogy aki nem jut segélyhez, az inkább vállal alkalmi munkát. Az alapsoporthoz tartozók egynegyede nem folyamodott jövedelempótló támogatásért, egyhetede pedig sikertelenül próbálkozott (néhányuk esetében még nem döntöttek a kérelem sorsáról).

3. táblázat
Az alapsoporthoz tartozók segélyezése a kérdés időpontjában
(százalék)

Megnevezés	Férfi	Nő	Munkát keres	Nem keres munkát	Alkalmi munkát végez	Összes válaszadó
Jövedelempótló támogatást kap	61,1	56,9	62,3	41,9	26,6	59,0
Korábban kapott jövedelempótló támogatást	2,8	1,9	2,1	3,9	3,4	2,4
Elutasított kérelem	12,4	15,6	13,7	15,6	19,5	14,0
Nem adott be kérelmet	23,8	25,5	22,0	38,6	50,6	24,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Megjegyzés: Az alapsoport az 1. táblázat első négy sorában szereplőket jelenti. A százalékos értékeket súlyozással számítottuk.

Nyilván azok a háztartások nem kapnak segélyt, amelyek a küszöbnél magasabb jövedelemmel rendelkeznek; az ilyen háztartások egy része, tudva, hogy nem jogosult rá, nem is folyamodik segélyért – gondolhatnánk. A valóságban a helyzet összetettebb: a segélyezés hiánya a jövedelmi szinten kívül összefüggésbe hozható egyrészt a kérel-

mezési költségekkel,⁹ másrészt az elbírálás pontatlanságaival (lásd például *Blundell–Fry–Walker* [1988] és *Duclos* [1995]). A szabályoktól eltérő elbírálás lehet tévedés, de lehet szándékos is, amikor a segélyt elbíráló szervezet tudatosan figyelmen kívül hagyja a szabályokat.

A jövedelempótló támogatást nem kérelmező megkérdezetteknek csak egyharmada mondta, hogy ennek a küszöböt meghaladó családjövedelem-szint volt az oka. Majdnem minden tizedik válaszadó az eljárás bonyolultságára hivatkozott. A nem kérelmezők több mint egynegyede okként azt jelölte meg, hogy gyors elhelyezkedésre számított. Annak fényében, hogy a válaszadók több mint egy éve munkanélküliek, ez meglehetősen különös. Amennyiben ezek a válaszok a valóságot tükrözik, úgy azt kell gondolnunk, hogy az elhelyezkedési esély befolyásolja a segélyezést, nemcsak – mint rendszerint feltételezik – a segélyezés az elhelyezkedési esélyt. Más szemszögből e válaszok annak jeleként értékelhetők, hogy az érintett munkanélküliek esetében igen magasak a kérelmezési költségek.

A 4. táblázatban a segélyezést két egyenlettel modelleztük, az egyik a kérelmezés, a másik a pozitív elbírálás valószínűségét fejezi ki:

$$p(\text{kérelem}) = F[E(JT), \text{kérelmezési költségek}] \text{ és} \quad (1)$$

$$p(\text{odaítélés}) = F(\text{jövedelem, önkormányzati tényezők}), \quad (2)$$

ahol $E(JT)$ az a segélyösszeg, amelyre az egyén körülményeire tekintettel számít, azaz az odaítélés szubjektív valószínűségének és a jövedelempótló támogatás összegének szorzata.¹⁰ Egy tökéletes világban a segély odaítélésének valószínűsége 1, ha az egy főre jutó jövedelem alatta marad a küszöbértéknek, és 0, ha meghaladja a küszöbértéket. A valószínűságon azonban lehetnek olyan háztartások, amelyek nem ismerik a szabályokat, és akkor is beadják a kérelmet, ha a jövedelmük túl magas; ők a segély várható összegét $E(JT)$ nyilván a ténylegesnél magasabb odaítélési valószínűség mellett kalkulálják. A kérelmezés várható haszna ugyanakkor olyan háztartások esetében is meghaladhatja a költségeket, amelyek tisztában vannak a szabályokkal, és tudják, hogy a jövedelmük meghaladja a küszöböt; ők arra számíthatnak, hogy az önkormányzat hibát vét az elbírálásban, vagy sikerül jövedelmük egy részét eltitkolni. Végül egy praktikus szempont: az empirikus vizsgálatban a jövedelmekre vonatkozó megfigyeléseink kétségkívül pontatlanok, ezért a jogosultságot nem tudjuk pontosan megállapítani.

A segély odaítélésének a (2) egyenletben szereplő tényleges valószínűségét egyrészt az befolyásolja, hogy az önkormányzat hogyan méri fel a kérelmező családjának jövedelmi helyzetét – ez lehet pontatlan is –, másrészt befolyásolják olyan egyéb tényezők, amelyeket az önkormányzat figyelembe vesz a döntésében, vagy amelyek közvetett módon befolyásolják azt. Az egy főre jutó jövedelmen kívül három változót használunk:

1. A helyi munkanélküliségi ráta,¹¹ amelyről azt feltételezzük, hogy pozitív hatást gya-

⁹ Költségek alatt a kérelem elkészítésének és benyújtásának pénzbeli költségei és időigénye mellett a kérelmezői illetőleg segélyezeti státusz negatív társadalmi presztízskövetkezményeitől való félelmet mint pszichikai költséget is értjük.

¹⁰ Az (1) egyenlet mögött álló elméleti modell előfeltevései szerint a munkanélküli közömbös a kockázatokkal szemben, és a segélykérelem beadásáról úgy dönt, hogy összehasonlítja a kérelmezés elmulasztása mellett várható biztos jövedelmét a kérelmezés esetén várható bizonytalan jövedelemmel. (Ez utóbbi az odaítélés és az elutasítás esetén várható jövedelemnek a megfelelő szubjektív valószínűségekkel súlyozott átlaga, csökkentve a kérelmezési költségekkel.) A jövedelempótló támogatás rögzített összegű; ezért *Blundell–Fry–Walker* [1988] és *Duclos* [1995] modelljeitől eltérően esetünkben a segélyek szóródásának nem lehet szerepe az empirikus modellezésben.

¹¹ Az elemzéshez 170 kistérség munkanélküliségi rátáit használtuk. A kistérségek nagyjából egy-egy munkaügyi kirendeltség körzetének felelnek meg. A kistérségre vonatkozó adatokat az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének Munkaerőpiaci Adattárából kaptuk.

4. táblázat

A jövedelempótló támogatás kérelmezésének és odaítélésének valószínűsége
(kétváltozós probitbecslés)

Megnevezés	Férfiak		Nők	
	kérelem	odaítélés	kérelem	odaítélés
Konstans	-0,176 (0,7)	-0,025 (0,05)	1,825 (6,7)	1,505 (3,8)
Egy főre jutó jövedelem (ezer forint)	-0,068 (6,2)	-0,144 (5,7)	-0,099 (8,7)	-0,175 (9,7)
Korábbi munkanélküli-járadék (ezer forint)	-0,013 (0,8)		-0,084 (4,7)	
Házass	-0,100 (1,3)		-0,269 (2,7)	
Nyolc osztálynál alacsonyabb iskolai végzettség	0,396 (2,2)		0,952 (3,0)	
Szaktanulmányzó végzettség	-0,190 (2,2)		-0,166 (1,8)	
Szakközépiskolai végzettség	-0,319 (2,3)		-0,393 (3,5)	
Gimnáziumi végzettség	-0,414 (2,2)		-0,228 (1,8)	
Felsőfokú végzettség	-0,502 (2,2)		-0,807 (1,9)	
Életkor	0,009 (2,3)		-0,005 (1,2)	
Helyi munkanélküliségi ráta (százalék)	0,103 (9,7)	0,069 (2,6)	0,064 (5,5)	0,040 (2,4)
Budapesten lakik	0,510 (3,7)	0,318 (1,1)	0,315 (2,5)	0,488 (1,9)
Más nagyvárosban lakik		-0,497 (2,3)		-0,218 (1,0)
Lakóhely népessége (log)		0,124 (2,6)		-0,025 (0,5)
Szja-köteles jövedelem a lakóhelyen (ezer forint/lakos)		-0,001 (0,5)		-0,002 (0,1)
Hibatagok korrelációja (r)	-0,165 (0,3)		-0,132 (0,5)	
Loglikelihood	-1228,63		-1254,09	
Összes eset	1546		1525	
A kérelmezők száma	1135		1105	
A jövedelempótló támogatást megkapók száma	944		867	

Megjegyzés: Zárójelben a *t*-értékek. A becslésekhez azoknak az adatait használtuk, akik a kérdezéskor az ún. alapsoporthoz tartoztak (lásd az 1. táblázat első négy sorát).

korol a segély odaítélésének valószínűségére. Egyfelől, az önkormányzat a rászorultságra tekintettel könnyebben adhat segélyt ott, ahol az elhelyezkedési esélyek rosszak. Másfelől, a finanszírozás sajátosságai alapján is hasonló összefüggés feltételezhető. Ahol magas a munkanélküliség, nagyobb szükség van más segélyekre is, amelyek költségét viszont, szemben a jövedelempótló támogatással, teljes mértékben az önkormányzatnak kell fedezni. Ilyen körülmények között az önkormányzatok érdekelték abban, hogy a munkanélküliek háztartásának jövedelempótló támogatást fizessenek – adott esetben részben vagy egészben más segély helyett –, mert az 50 százalékos közvetlen költségvetési hozzájárulás révén többletforráshoz jutnak.¹²

2. A településen egy lakosra jutó személyijövedelemadó-köteles jövedelem mint az önkormányzat anyagi helyzetének közelítő változója.¹³ Abból kiindulva, hogy a több pénzzel rendelkező önkormányzatoknál – *ceteris paribus* – nagyobb az esély a kedvező elbírálásra, pozitív összefüggést várunk.

3. A lakosság lélekszámában mért településnagyság. Hipotézisünk szerint a kisebb önkormányzatok kevésbé képesek és/vagy hajlandók a jövedelmi helyzetet megvizsgálni, ezért könnyebben ítélik oda a segélyt.

Ha a segélyezés a lefektetett szabályok szerint folyik, és a becslésben szerepel az egy főre jutó családi jövedelem, a fenti három változó egyikének hatása sem lehet szignifikáns. Amennyiben szignifikáns hatást találunk, ez arra utalna, hogy a jövedelempótló támogatási rendszer nem teljesen szabályszerűen működik.

A támogatás odaítélésének tényleges és szubjektív valószínűsége különböző lehet, de a munkanélküliek rendelkezhetnek bizonyos ismeretekkel az önkormányzat segélyezési politikájáról, valamint arról, hogy milyen pontosan ellenőrzi a kérelmezők jövedelmi helyzetét. Ezek az ismeretek befolyásolják a segély odaítélésének valószínűségéről kialakított képet. Ezért indokolt, hogy néhány olyan változó, amelyet az odaítélés valószínűségének becsléséhez használunk, a kérelmezés egyenletében is szerepeljen. A magasabb családi jövedelem egyrészt csökkenti annak (szubjektív) valószínűségét, hogy az önkormányzat megadja a jövedelempótló támogatást, másrészt növeli a jövedelemfüggő segély megbélyegző hatását, s ezáltal a kérelmezés pszichikai költségét. Magas munkanélküliségi ráta mellett kisebb a kérelmezés fajlagos költsége, mert a segély várható időtartama hosszabb. Más változóinkról, így az iskolai végzettségről és a korábbi munkanélküli-járadékról azt feltételezzük, hogy – a stigmatizáció miatt – csak a kérelmezési költséget befolyásolják, a várható segélyt $[E(JT)]$ nem.

A kérelmezés és odaítélés problémájának vizsgálatában a családi jövedelem többféle értelmezésben merülhet fel. A munkanélküli a kérelmezés költségeinek és hasznának összevetésekor a tényleges jövedelméből indul ki; a kérelem sikerességének szubjektív valószínűsége attól függ, mit feltételez a munkanélküli az önkormányzat által felmért jövedelméről; végül, az odaítélés valószínűségét az befolyásolja, hogy az önkormányzat a valóságban hogyan méri fel a kérelmező jövedelmét. Az empirikus modellezéshez egy jövedelemváltozó, a háztartás megfigyelt jövedelme áll rendelkezésünkre, amelyet a tényleges jövedelem közelítéseként értelmezzünk.

¹² Ez még inkább így lehet 1997 óta, amikor a külső forrás aránya a finanszírozásban 75 százalékra emelkedett (ezt már a Munkaerő-piaci Alapból fizetik). A magas külső forrás miatt a jövedelempótló támogatás az önkormányzatok szemszögéből is „könnyű pénznek” tekinthető.

¹³ A településen befizetett személyi jövedelemadó egy része (1995-ben 35 százaléka) az önkormányzatokhoz kerül. Bár ez az önkormányzatok teljes költségvetésének csak mintegy 10 százalékát teszi ki (*Bird és szerzőitársai* [1996]), a változó minden bizonnyal más helyi bevételek, így a helyi adók relatív nagyságát is közelítőleg tükrözi. (A központi költségvetésből az önkormányzatoknak juttatott támogatás kiegyenlítő hatása ugyan, de nem tünteti el a különbségeket.)

Az egyenleteket két függő változós probitmodellel szimultán becsüljük. A két egyenlet:

$$Y_1 = \beta_1 X_1 + \varepsilon_1 \text{ és} \quad (3)$$

$$Y_2 = \beta_2 X_2 + \varepsilon_2, \quad (4)$$

ahol Y_1 a segélykérelem beadásának, Y_2 a kérelem pozitív elbírálásának valószínűségét kifejező (meg nem figyelt) változó, X_1 és X_2 a minta megfigyelt jegyei, β_1 és β_2 pedig a hozzájuk tartozó együtthatók.

A valószínűségben két kétértékű változót figyelünk meg: $D_1 = 1$, ha a munkanélküli segélykérelmet ad be, 0, ha nem; $D_2 = 1$, ha a segélyt megkapja az önkormányzattól, 0, ha kérelmét elutasítják. Az Y -nal és D -vel jelölt változók között a következő összefüggés áll fenn:

$$\begin{aligned} D_1 &= 1, \text{ ha } Y_1 > 0 \text{ (egyébként } D_1 = 0), \\ D_2 &= 1, \text{ ha } Y_2 > 0 \text{ és } Y_1 > 0, \\ D_2 &= 0, \text{ ha } Y_2 \leq 0 \text{ és } Y_1 > 0 \text{ (ha } Y_1 \leq 0, D_2\text{-t nem figyeljük meg)}. \end{aligned}$$

A vizsgált probléma természetéből fakadóan az elbírálást csak akkor tudjuk megfigyelni, ha a munkanélküli úgy döntött, hogy kérelmet ad be, és ez szelekciós torzításhoz vezethet. A szelekciós torzítás kiszűréséhez van szükség az egyenletek együttes becslésére.¹⁴

A becslést a férfiakra és a nőkre külön-külön végeztük el. Az eredmények a 4. táblázatban találhatók, a 3. ábrán pedig azt mutatjuk be, hogyan alakul a férfiak modelljei szerint a két becsült valószínűség a háztartás egy főre jutó jövedelme és a helyi munkanélküliségi ráta függvényében (a többi változó hatását kiszűrve). A két egyenlet hibatagja közötti korreláció egyik nem esetében sem szignifikáns, de meg kell jegyeznünk, hogy ez a szelekciós tényező meglehetősen érzékeny a modellek specifikációjára.

A háztartás jövedelme¹⁵ a kérelem beadásának és a jövedelempótló támogatás odaítélésének valószínűségét egyaránt szignifikánsan befolyásolja, de az utóbbit erősebben. Inkább jellemző tehát, hogy a munkanélküliek nem ismerik vagy figyelmen kívül hagyják a szabályokat, mint hogy az önkormányzat nem veszi komolyan a szabályokat vagy hibát vét az elbíráláskor. A 3. ábrán látható, hogy a férfiaknál a legalacsonyabb jövedelmek mellett az odaítélés valószínűsége több mint két és félszer nagyobb, mint a legmagasabb jövedelmek mellett, míg ugyanez az arány a kérelmezés valószínűségének esetében csak jó másfélszeres. A jövedelem becsült hatása a nőknél valamivel nagyobb, különösen a kérelmezés esetében.

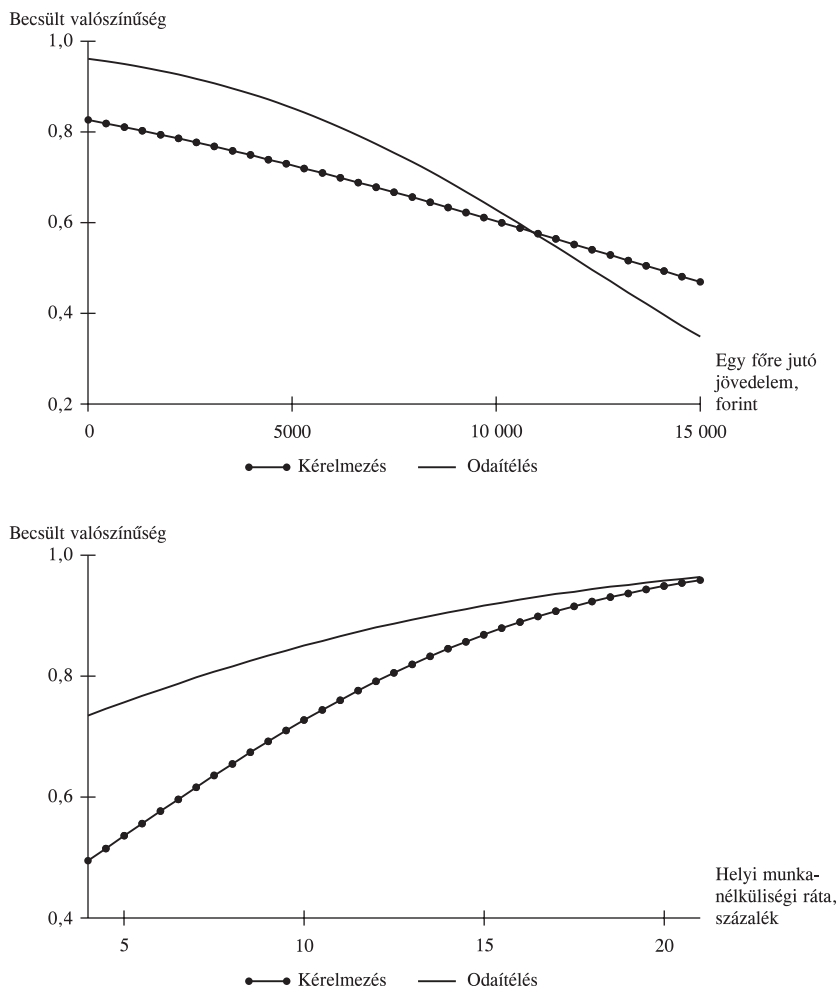
Az eredmények alapján el kell vetnünk azt a hipotézist, hogy a helyi körülmények nem befolyásolják a jövedelempótló támogatás odaítélését, bár az eredmények vegyesek. A helyi munkanélküliségi ráta hatása a férfiak és a nők esetében is szignifikáns. Mint a 3. ábrán látható, a legalacsonyabb munkanélküliségű kistérségekben, más változók hatását kiszűrve, körülbelül egyharmaddal magasabb a jövedelempótló támogatás odaítélésének valószínűsége, mint ott, ahol a legmagasabb a munkanélküliség. Az egy lakosra jutó adóköteles jövedelem hatása viszont nem szignifikáns, ami arra utal, hogy nincs külön-

¹⁴ A becsléshez feltesszük, hogy a (3) és (4) egyenlet két hibatagjának (ε_1 és ε_2) együttes eloszlása normális, ahol a két átlag 0, a két szórás 1, és a két változó közötti korreláció ρ . A loglikelihood függvényt β_1 , β_2 és ρ szerint maximalizáljuk.

¹⁵ A felvételben csak a jövedelmek egy részét figyeltük meg, és a háztartás összes jövedelmének kiszámításához több jövedelemkomponenst becsléssel állapítottunk meg. A háztartás nettó keresetét megkérdeztük, de a többi háztartásagnak csak a gazdasági aktivitását rögzítette a kérdőív. Az ő keresetüket – ha dolgoztak – a háztartások adatai alapján egy regressziós egyenlettel becsültük meg. A családi pótlékot a megfelelő szabályok alkalmazásával vontuk be (a gyerekek számát és korát ismertük). A nyugdíjakat és egyéb járadékokat szintén regressziós módszerrel becsültük a Magyar Háztartás Panel mikroadatai alapján.

3. ábra

Az egy főre jutó jövedelem és a helyi munkanélküliségi ráta hatása a kérelmezés és az odaítélés valószínűségére (férfiak)

Megjegyzés: Az ábrák a 4. táblázatban található eredmények felhasználásával készültek. A becsült valószínűségeket 8 osztályt végzett, egyedülálló munkanélküliekre számítottuk ki a folytonos változók átlagos értékei mellett.

ség a szegényebb és gazdagabb önkormányzatok segélyezési gyakorlata között. A település népességszámban kifejezett méretének a férfiak egyenletében szignifikáns pozitív hatása van – tehát feltevésünket, amely szerint a kisebb településeken könnyebb jövedelempótló támogatáshoz jutni, az eredmények nem támasztják alá, sőt a férfiak esetében fordított összefüggés mutatkozik. Mivel azonban a nőknél nem tapasztalható hasonló összefüggés, ráadásul a nagyvárosok negatív együtthatója a férfiaknál is vegyessé teszi a képet, nem vonnánk le azt a következtetést sem, hogy a nagyobb településeken könnyebben adnak jövedelempótló támogatást.

A helyi munkanélküliségi ráta – várakozásainknak megfelelően – szignifikáns pozitív hatást gyakorol a kérelmezés valószínűségére, mégpedig a 3. ábrán is jól láthatóan, erősebbet, mint az odaítélés valószínűségére. Ezt értelmezhetjük akként, hogy magasabb munkanélküliség mellett a nagyobb észlelt odaítélési valószínűség hatásához hozzáadódik a kérelmezés kisebb pszichikai költségeinek hatása is. Több más változó is jelentősen befolyásolja a kérelmezési magatartást. A férfiak esetében azt láthatjuk, hogy az iskolai végzettség emelkedésével egyértelműen csökken a kérelmezés valószínűsége. Az iskolai végzettség hatása a nőknél is hasonló irányú, de az együttthatók nem minden végzettség esetében szignifikánsak (itt igen nagy, 40 százalékpontnyi különbség van a 8 osztálynál kevesebbet és a 8 osztályt végzettek között). Az egyedülálló nők inkább folyamodnak segélyért, mint a házasok. Ezeket az összefüggéseket a kérelmezési költségek különbségével magyarázhatjuk. A korábbi munkanélküli-járadéknak nincs érzékelhető hatása a férfiak kérelmezési valószínűségére, de jelentős mértékben és erősen szignifikánsan befolyásolja a nőket, csaknem olyan erősen, mint a háztartási jövedelem. Az eredményt lehet ugyan azzal magyarázni, hogy a kérelmezés megbélyegző hatása nagyobb azoknál, akiknek korábban magasabb volt a keresetük (a járadék nagysága a keresettől függ), de arra nehéz lenne válaszolni, hogy ez miért csak a nőknél van így. Az életkor együttthatója csak a férfiaknál szignifikáns, és azt mutatja, hogy az idősebbek inkább kérnek segélyt. Tény, hogy az idősebbek hosszabb munkanélküliségre számíthatnak, és ezért nekik inkább megéri segélyért folyamodni. (Megjegyezzük azonban, hogy az életkor együttthatója a nők esetében negatív – bár nem szignifikáns.) Végül, a budapesti munkanélküliek nagyobb valószínűséggel kérnek jövedelem-pótló támogatást, mint a nem Budapesten élők (a különbség a férfiaknál 20, a nőknél 13 százalékpont), amit azzal magyarázhatunk, hogy a fővárosban a személytelenebb viszonyok miatt kevésbé megbélyegző, ha valaki segélyt kap.

Ezek az eredmények némi bepillantást engednek a jövedelem-pótló támogatás rendszerének gyakorlati működésébe, és megmutatják, hogy a segélyezést a jövedelmi színvonalon kívül számos más tényező is befolyásolja. Az itt alkalmazott módszer segítségével azt is meg tudjuk becsülni, hogy a követéses vizsgálatban megkérdezett munkanélküliek mekkora valószínűséggel kapnának jövedelem-pótló támogatást, és ezt a cikk további részeiben fel is fogjuk használni.

Jövedelmek a járadék kimerítését követően

A munkanélküliek életszínvonala különböző módszerekkel mérhető. Nyilvánvaló lehetőség a jövedelmeket vagy a kiadásokat egy rögzített létminimumhoz viszonyítani, ahogy a Világbank teszi a magyarországi szegénység vizsgálatakor (*The World Bank* [1996]). A szerzők az öregégi nyugdíj minimumát tekintik létminimumnak, amely, mint érvelnek, kellőképpen alacsony ahhoz, hogy a legszegényebbeket azonosítsák. A munkanélküliek jövedelem-pótló támogatása ennél az összegnél számottevően alacsonyabb, ami jól mutatja, hogy kialakításakor a segélyezés költségeit és az ösztönzést tartották szem előtt, nem pedig a munkanélküliek szükségleteit. A szükségletekből kiindulva ugyanis a munkanélküli-segélynek éppenséggel meg kellene haladnia a nyugdíjminimumot, lévén az aktív korúak létfenntartási költségei magasabbak.¹⁶

Az életszínvonalat a fogyasztási egységre jutó éves kiadásokkal mérve az 1993-as KSH-háztartásfelvételben a háztartások 5 százaléka élt a nyugdíjminimumban meghatá-

¹⁶ A különböző szempontok mérlegelése a magyarországihoz hasonló eredményt hozott az Egyesült Királyságban is, amikor a munkanélküliek szociális támogatásának összegét meghatározták (*Atkinson–Micklewright* [1992], 8. fejezet).

rozott szegénységi küszöb alatt (*The World Bank* [1996] 1.7. táblázat). A háztartásoknak 15 százaléka került a szegénységi küszöb alá abban a csoportban, amelyben a háztartásfő munkanélküli és valamilyen munkanélküiségi-segélyben részesül, míg ahol a munkanélküli háztartásfő nem részesült munkanélküiségi segélyben, 40 százalék. Olyan háztartások esetében, amelyekben volt ugyan munkanélküli, de a háztartásfő dolgozott, a megfelelő arányok: 5 és 15 százalék. Ezek az eredmények egyrészt megmutatják, hogy sok munkanélküli, különösen ha nem részesül segélyben, kedvezőtlen helyzetben van, másrészt világossá teszik, hogy a munkanélküliek életkörülményei a többi háztartástag munkaerő-piaci helyzetétől is nagymértékben függenek.

Cikkünkben az életszínvonalnak nem az abszolút nagyságával, hanem a *változásával* foglalkozunk. Azt vizsgáljuk meg, hogyan befolyásolja a járadékból kikerült munkanélküliek életszínvonalát egyfelől maga a járadékkimerítés, másfelől az esetleges újraelhelyezkedés. A fogyasztásról nem lévén adataink, az életszínvonalat a jövedelmekkel közelítjük. A változásokat a következő jövedelmi arányokkal fejezzük ki:

a) jövedelempótló támogatás/utolsó nettó munkanélküli-járadék;

b) nettó háztartási jövedelem a járadékkimerítés után/a járadékkimerítést megelőző nettó háztartási jövedelem;

c) jövedelempótló támogatás/nettó bér az elhelyezkedés után;

d) nettó háztartási jövedelem a járadékkimerítés után/nettó háztartási jövedelem az elhelyezkedés után.

Az első két arány azt méri, hogyan változik a jövedelem a járadékkimerítés következtében, míg a másik kettő az elhelyezkedés nyomán bekövetkező jövedelemváltozást fejezi ki; mindkét állapotváltozás következményeit egy-egy egyéni szintű és háztartási szintű mutató írja le.

Az állapotváltozások nyomán bekövetkező jövedelemváltozásokról az *5. és 6. táblázatban* közlünk adatokat. Az *5. táblázat* csak azok adatait tartalmazza, akik a kérdéses időpontjáig még nem helyezkedtek el, nem váltak nyugdíjassá és nem kerültek gyermekgondozási támogatásra („alaps csoport”). Akik részesülnek jövedelempótló támogatásban, ez a támogatás a férfiak korábbi járadékát átlagosan kétharmad részben, a nőket háromnegyed részben pótolja. A kimerítés következtében tehát lényegesen csökken a segélyjövedelem. A megoszlásokból látható, hogy az esetek 10 százalékában a csökkenés 20 százaléknál kevesebb, de a munkanélküliek 10 százaléka 50 százalékos segélyjövedelem-csökkenést szenved el. Az *5. táblázat* második részében láthatjuk, mennyire változik a kép, ha a háztartás egyéb jövedelmeit is figyelembe vesszük. Azokban a háztartásokban, amelyek nem részesülnek jövedelempótló támogatásban, a jövedelem a járadékkimerítés után átlagosan mintegy 40 százalékkal alacsonyabb, mint korábban – a csökkenés valamivel nagyobb a férfi munkanélküliek esetében. Ebből is látszik, hogy a többi háztartástag jövedelme milyen jelentős mértékben befolyásolja a munkanélküliek életkörülményeit. Hasonló a helyzet a jövedelempótló támogatásban részesülők csoportjában: itt a férfiak jövedelme mintegy 20, a nők mintegy 10 százalékkal csökkent – lényegesen kevésbé, mint maga a segélyjövedelem. Az arányokat jelentősen befolyásolják a háztartás jellemzői: például azok a nők, akik nem kapnak jövedelempótló támogatást, és a férjük sem dolgozik, átlagosan 50 százalékos jövedelemcsökkenést szenvednek el a járadékkimerítés miatt, míg ugyanaz a csökkenés csak 25 százalékos, ha a férj dolgozik. Azokban a háztartásokban, ahol van gyerek, a jövedelemcsökkenés 5-10 százalékponttal kisebb, mint a gyerek nélküli háztartásokban, azaz a családi pótlék némiképp tompítja a járadékkimerítésből fakadó jövedelemvesztés hatását (bár lehetséges, hogy az adatok részben a gyerekes és gyermektelen háztartások között meglévő egyéb különbségeket tükröznek).

A *6. táblázat* azt mutatja meg, hogyan változott az elhelyezkedő munkanélküliek jövedelme (a járadék kimerítése utáni jövedelemhez viszonyítva). Azok a férfiak, akik a

5. táblázat
Jövedelemváltozás a járadék kimerítésekor

Megnevezés	Férfiak		Nők	
	nem kap jövedelem- pótló támogatást	kap jövedelem- pótló támogatást	nem kap jövedelem- pótló támogatást	kap jövedelem- pótló támogatást
<i>a) A jövedelempótló támogatás és a munkanélküli-járadék százalékos aránya</i>				
Alsó decilis		47,6		54,5
Felső decilis		83,1		84,4
Átlag		68,3		77,7
<i>b) A kimerítés előtti és utáni háztartási jövedelem százalékos aránya</i>				
Átlagok:				
Valamennyi munkanélküli	57,5	82,2	66,1	89,0
Házass, a házastárs nem dolgozik	52,0	81,8	48,8	87,2
Házass, a házastárs dolgozik	67,0	86,4	73,0	92,9
Nincs eltartott gyerek	53,9	80,1	62,1	84,3
Van eltartott gyerek	63,0	84,8	68,6	91,0
Elemsszám	602	944	658	867

Megjegyzés: A százalékos értékeket súlyozással számítottuk.

6. táblázat
Jövedelemváltozás elhelyezkedés esetén

Megnevezés	Férfiak		Nők	
	nem kap jövedelem- pótló támogatást	kap jövedelem- pótló támogatást	nem kap jövedelem- pótló támogatást	kap jövedelem- pótló támogatást
<i>c) A jövedelempótló támogatás és a várható bér százalékos aránya</i>				
Alsó decilis		39,1		37,2
Felső decilis		64,0		69,7
Átlag		46,3		57,7
<i>d) A kimerítés utáni és az elhelyezkedés esetén várható háztartási jövedelem százalékos aránya</i>				
Átlagok:				
Valamennyi munkanélküli	61,2	67,4	67,3	75,0
Házass, a házastárs nem dolgozik	68,6	68,1	65,9	75,8
Házass, a házastárs dolgozik	58,8	73,7	67,3	83,7
Nincs eltartott gyerek	62,1	62,7	65,3	69,3
Van eltartott gyerek	60,1	70,4	68,6	77,9
Elemsszám	188	324	206	213

Megjegyzés: A százalékos értékeket súlyozással számítottuk. A jövedelempótló támogatásban részesülők közé beszámítottuk azokat is, akik ugyan még a kérdésés előtt elhelyezkedtek, de az önkormányzat nagy valószínűséggel megadta volna nekik a támogatást (az odaitélés valószínűségét a 4. táblázatban szereplő egyenletek alapján becsülve).

járadékkimerítés után jövedelempótló támogatásban részesültek, majd elhelyezkedtek (vagy igen gyorsan elhelyezkedtek, és magas volt annak a valószínűsége, hogy megkapnák a támogatást), munkahelyükön a segély összegének jó kétszeresét keresték meg. Még a

férfiak elhelyezkedés utáni béreinek alsó decilise is mintegy 50 százalékkal magasabb a jövedelempótló támogatásnál. Nem meglepő, hogy a nők esetében a különbségek kisebbek: az átlagos segély/bér arány 58 százalék, míg a férfiaknál 46 százalék.¹⁷

A 6. táblázat alsó fele itt is a háztartási jövedelem arányait mutatja különböző háztartási jellemzők szerinti csoportosításban. A korábban jövedelempótló támogatásban részesülő férfiak háztartásában a háztartási jövedelem átlagosan csak 50 százalékkal emelkedik meg az elhelyezkedés után, szemben az egyéni jövedelem fentebb bemutatott 100 százalékos növekedésével. A nőknél a háztartás jövedelemváltozásának átlaga csak mintegy 30 százalék. Feltűnő, hogy nincs túl nagy különbség a segélyben részesülők és nem részesülők átlagos jövedelemváltozása között: a férfiak esetében csak 6 százalékpontnyi az eltérés a két csoport között, amit érdemes egybevetni a járadékkimerítés előtti és utáni jövedelmeknél tapasztalt 25 százalékpontos különbséggel (5. táblázat). Ez a megfigyelés összhangban áll azzal a feltevessel, hogy a segélyben nem részesülők rezervációs bére alacsonyabb, de persze sok más különbség is lehet a két csoport között, ami a kapott eredményeket magyarázhatja. A nők elhelyezkedése átlagosan 50 százalékkal növeli a háztartásuk jövedelmét, ha nem kaptak jövedelempótló támogatást, és 30 százalékkal, ha kaptak. Nem meglepő, hogy dolgozó házastárs mellett az elhelyezkedés kisebb jövedelemnövekedést eredményez, mint ha a házastárs nem dolgozik.

A háztartás összetétele tehát jelentősen befolyásolja a munkanélküli-járadék kimerítése után és az elhelyezkedés esetén bekövetkező jövedelmi változásokat (és ezen keresztül az életszínvonal alakulását). Sem a járadékkimerítés, sem az elhelyezkedés nem jár olyan mértékű életszínvonal-változással, mint amekkorát a segélyek és a bérek egyéni szintű összehasonlítása mutat. A háztartás szintjén kisebb mind a jogosultság kimerítése utáni jövedelemcsökkenés, mind az elhelyezkedés esetén bekövetkező jövedelememelkedés. Az előbbi előnyös a munkanélküliek jövedelemtámogatása szemszögéből, az utóbbi csökkentheti az újraelhelyezkedés ösztönzését. A cikk következő részében megkíséreljük felmérni e jövedelemváltozásoknak a munkanélküliek magatartására gyakorolt hatását.

A háztartás szerepét a jövedelmi változások mérséklésében hiba lenne összekeverni az életszínvonal abszolút nagyságára gyakorolt hatásával. Más háztartástagok jelenléte csökkentheti is, növelheti is annak esélyét, hogy a munkanélküli a szegénységi küszöb alá kerül. Azokban a háztartásokban, ahol a munkanélküli mellett foglalkoztatottak is vannak, várhatóan magasabb a jövedelmi szint, mint ahol nincsenek. Más a helyzet például a gyerekek esetében. A gyerekek után járó családi pótlék mérsékli ugyan az egyéni jövedelem változásának hatását a háztartási szinten mért jövedelemváltozásra, de ahol gyerekek vannak, ott a fogyasztási egységre jutó jövedelem rendszerint alacsonyabb, mint ahol nincsenek.

Az újraelhelyezkedés ösztönzése

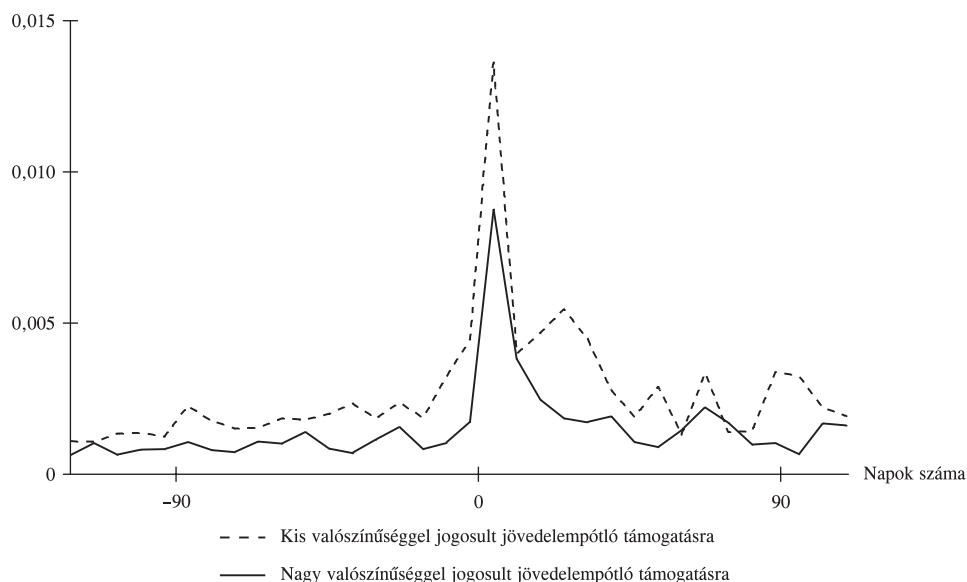
Először tekintsük át, hogyan változik az elhelyezkedés esélye a munkanélküli-járadék kimerítése előtt és után. A 4. ábrán az elhelyezkedés nemparametrikus módszerrel becsült feltételes valószínűségét (hazardját) mutatjuk be a munkanélküliek legnagyobb és legkisebb valószínűséggel jövedelempótló támogatáshoz jutó egy-egy harmadára. Az elhelyezkedés valószínűségét a kimerítés előtti négy hónapos időszakra a járadékregiszter adatai alapján becsültük, mindazokat figyelembe véve, akik eddig a pontig a regiszterben maradtak. A járadékkimerítés utáni időszakban a becslés a követéses vizsgálat mintáján alapszik. Az empirikus hazardfüggvény értékeit egyhetes időszakokra számítottuk ki,

¹⁷ Az elhelyezkedők bére egyébként meglehetősen alacsony: az átlag mindkét nem esetében a Magyar Háztartás Panelben megfigyelt 1995. márciusi bérek átlagának 60 százaléka.

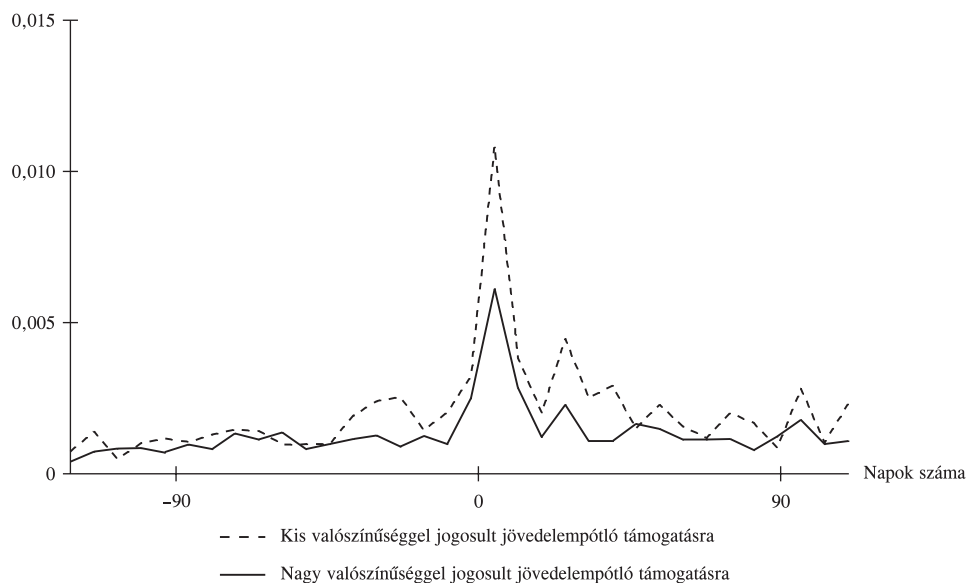
4. ábra

Az elhelyezkedés valószínűsége a járadék kimerítése előtt és után

a) Férfiak

b) Nők

minden egyéb módon végződő időszakot cenzorálva. A vízszintes tengely skálája a járadékjogosultság kimerítéséig még hátralévő (negatív tartomány), illetőleg a kimerítés óta eltelt napokat (pozitív tartomány) mutatja.

Miután nem csupán az elhelyezkedési valószínűség időbeli alakulására voltunk kíváncsiak,

csiak, hanem arra is, vajon a jövedelempótló támogatásra való jogosultság befolyásolja-e a munkanélküliek magatartását, egy probitmodell segítségével külön megbecsültük a jogosultság valószínűségét. Ehhez a követéses felvétel mintájából azoknak az adatait használtuk, akik: *a)* jövedelempótló támogatást kaptak; *b)* kérelmezték a támogatást, de az önkormányzat a család magas jövedelme miatt elutasította a kérelmet; *c)* azért nem nyújtottak be kérelmet, mert magas volt a jövedelem a családban. Ezzel egy olyan részmintára korlátoztuk a becslést, amelynek segélyjogosultságáról meglehetősen biztos információval rendelkezünk.¹⁸ Hogy a járadékkimerítés előtt is el tudjuk különíteni a jövedelempótló támogatásra nagy valószínűséggel jogosultakat és nagy valószínűséggel nem jogosultakat, kizárólag a regiszterben is megtalálható változókat használtunk. Így – a fentebb körülhatárolt részmintán megbecsült egyenlet együtthatóinak felhasználásával – valamennyi munkanélküli jövedelempótló támogatásra jogosultságának valószínűségét előre tudtuk jelezni.¹⁹ A 4. ábrán a jogosultság valószínűsége szerinti megoszlás felső és alsó harmadához tartozó munkanélküliek hazardgörbéi láthatók. Bár csábítónak tűnhet, hiba lenne a nagy és kis valószínűséggel jövedelempótló támogatásra jogosult munkanélküliek görbéit közvetlenül összehasonlítani, mivel az empirikus hazardfüggvény más változók hatását nem szűri ki. A megfelelő módszer az elhelyezkedési valószínűség változásainak összevetése. Vajon a jövedelempótló támogatásra valószínűleg esélytelen munkanélküliek magatartása inkább megváltozik-e, amikor a járadék megszűnik, mint azoké, akik továbbra is számíthatnak segélyre?

A férfiak közül a jövedelempótló támogatásra kevésbé esélyesek elhelyezkedési valószínűsége a járadék megszűnése előtti négy hónapos időszakban lassan emelkedik, majd az utolsó héten csaknem megduplázódik. De ez szinte semmi ahhoz a kiugráshoz képest, ami közvetlenül a járadékjogosultság lejáta után következik be. A kimerítést követő első héten a hazard az utolsó járadékon töltött hetet megelőző érték hatszorosára nő.²⁰ A jövedelempótló támogatásra leginkább esélyesek elhelyezkedési valószínűsége a kimerítést követő héten még ezt is meghaladó mértékben, nyolcszorosára emelkedik. A kiáramlás meggyorsulása azonban csak az első hétre jellemző. A következő három hétben a további segélyre kevés eséllyel rendelkezők nagyjából ugyanolyan intenzitással lépnek munkába, mint a járadék utolsó hetében, majd az elhelyezkedési valószínűség tovább csökken, és a járadékos időszak utolsó két hónapjának értéke körül ingadozik.²¹ Hasonló a helyzet abban az almintában, amely valószínűleg jogosult a jövedelempótló támogatásra: a kiáramlás az első hét után visszaesik, és néhány hét elteltével nagyjából a korábbi időszakra jellemző értéket veszi fel, egyes hetekben valamivel magasabbat. A nőknél nagyjából ugyanaz a történet olvasható ki a görbékből, mint a férfiaknál. Az ő elhelyezkedési valószínűségük közvetlenül a járadék megszűnése után mindkét csoportban ötször akkora, mint a járadékfolyósítás utolsó hetet megelőző hat hetében volt.

Ezek az eredmények nem utalnak arra, hogy a munkanélküliek magatartása a járadékkimerítés környékén erősen függne attól, hogy számíthatnak-e vagy sem további segélyezés-

¹⁸ A minta határainak kijelölésével az volt a szándékunk, hogy a „jogosultság” modelljében a kérelmezési magatartás lehetőleg csak annyiban játsszon szerepet, amennyiben a háztartás magas jövedelme miatt várható elutasításra számítva, nem igényeltek segélyt. Ha a kérelmet más okból be nem adókat nem hagytuk volna ki, az eredmények az igénylési költségek hatását is tükröznék, és ez nem felelne meg célunknak.

¹⁹ A következő magyarázó változókat használtuk: a munkanélkülivé válás előtti kereset, életkor, iskolai végzettség, helyi munkanélküliségi ráta, egy lakosra jutó személyi jövedelemadó-köteles jövedelem a lakóhelyen.

²⁰ Az elhelyezkedési valószínűség növekedése az utolsó járadékos héthez képest is szignifikáns: a kimerítés előtti hét hazardjának 95 százalékos konfidencia-intervalluma 0,0033–0,0058; a kimerítés utáni első hét hazardjéé 0,0104–0,0174.

²¹ A becslült hazard nagyobb ingadozása a járadékkimerítés után azzal magyarázható, hogy – mivel nem minden kimerítőt tudtunk megkérdezni – mintánk jelentősen kisebb, mint korábban.

re. A munkanélküliek egy része láthatólag úgy időzíti az elhelyezkedését, hogy egybeessen a kimerítéssel,²² tekintet nélkül arra, mekkora valószínűséggel jogosult jövedelempótló támogatásra. Megvizsgáltuk, vajon a kimerítéskor elhelyezkedők megfigyelt tulajdonságaik alapján – beleértve a munkanélküli-járadék és az elhelyezkedéskor kapott bér nagyságát – különböznek-e a többi munkanélkülitől, de nem találtunk lényeges eltéréseket. Adataink alapján tehát nem tudjuk leírni e csoport sajátosságait, az elhelyezkedés időzítése meg nem figyelt jellemzőkkel függ össze. Bár az elhelyezkedési valószínűség megugrása a kimerítés után látványos, a járadék ellenőztönző hatásának értékelésében nem szabad elfeledkeznünk az érintett csoport viszonylag szerény méretéről: egybevéve a járadékba való belépéstől a kérdezésig megfigyelt összes elhelyezkedést (a követéses vizsgálat mintáját megfelelően súlyozva), ennek 8 százaléka következett be a járadékjogosultság kimerítését követő héten, a teljes belépő kohorszból ekkor elhelyezkedők aránya pedig 2 százalék.

Vizsgáljuk most meg közelebbről a jövedelempótló támogatás hatását az elhelyezkedésre egy olyan időtartammodell segítségével, amelyben az elhelyezkedés valószínűségét (hazard) a munkanélküliek megfigyelt személyes tulajdonságai és a járadékjogosultság kimerítése óta eltelt idő függvényében fejezzük ki. Minden nem elhelyezkedéssel végződő munkanélküliségi időszakot cenzorálunk. Az együtthatókat egy szakaszos időtartam-moddellel becsüljük, logitfüggvényforma alkalmazásával, a *Jenkins* [1995] által leírt eljárást követve.²³ Kihagytuk a járadékjogosultság kimerítése utáni héten elhelyezkedőket: e hét kiugró elhelyezkedési valószínűségét – amely, mint jeleztük, meg nem figyelt változókkal függ össze – nem is próbáljuk megmagyarázni a modellel.

A modellben az elhelyezkedés anyagi ösztönzését három változó hivatott kifejezni: a jövedelempótló támogatás várható értéke $E(JT)$, a munkanélküli által elérhető bér és a háztartás jövedelempótló támogatáson felüli jövedelme. Közvetlenül a járadék kimerítése után a munkanélküliek még nem tudják biztosan, megkapják-e a jövedelempótló támogatást, mert az önkormányzat döntéséhez bizonyos idő kell. Ezért a jövedelempótló támogatás várható értékét az első hat hétre a segély összegének (6720 forint) és az odaítélés 4. táblázatban bemutatott modellje szerinti becsült valószínűségének szorzataként határoztuk meg. A becsléshez voltaképpen az odaítélés szubjektív valószínűségeivel kellett volna számolni, (amelyek – mint korábban kifejtettük – eltérhetnek a tényleges valószínűségektől), de ezeket nem tudjuk megállapítani. A munkanélküliek által elérhető béreket regressziós béregenlet segítségével számítottuk ki, amelyben függő változóként a mintából elhelyezkedők új béreit szerepeltettük, független változóként pedig a munkanélküliség előtti bérüket és bizonyos személyes tulajdonságaikat. A háztartás egyéb jövedelmeit ugyanúgy kalkuláltuk, mint korábban a jövedelemarányok vizsgálatakor (5. és 6. táblázatok). A modellben ellenőrző változóként az életkort, az iskolai végzettséget, a családi állapotot, a munkanélkülivé válás körülményeit és a helyi munkanélküliségi rátát használtuk. Az alaphazardot az első 20 hét kétértékű változóival modelleztük.

A 7. táblázat első két oszlopában az ellenőrző változókra korlátozott paraméterbecslés eredményei láthatók. A férfiak és a nők között figyelemre méltó eltérések vannak. Az életkor hatása a férfiaknál erős – 10 százalékkal magasabb kor mellett mintegy 8 százalékkal kisebb az elhelyezkedési valószínűség – a nőknél viszont a kor nincs hatással az

²² Hasonló időzítésről számol be Köllő–Lázár–Nagy–Székely [1995] a járadékot 1994 negyedik negyedévében kimerítők vizsgálata alapján: a kimerítést követő első hónapban lényegesen magasabb volt az elhelyezkedési valószínűség, mint később. (A felmérésben havi munkaerő-piaci állapotokat rögzítettek, így a kilépések részletesebb időbeli alakulását nem lehetett vizsgálni).

²³ A becslés végrehajtásakor az elemzési egységek nem a válaszadó személyek, hanem megfigyelt a „munkanélküliségi hetek”, illetve „kilépési hetek”; minden személyhez tartozik egyrészt annyi „munkanélküliségi hét”, ahány hétig folyamatosan munkanélküli maradt, másrészt egy „kilépési hét”, ha elhelyezkedett. A kilépést jelző változó értéke az elhelyezkedés hetében 1, egyébként 0; ez a logitbecslés függő változója.

7. táblázat
Az elhelyezkedés valószínűsége a járadék kimerítése után
(szakaszos időtartammodell logitfüggvényformával)

Megnevezés	Ellenőrző változók		Teljes modell	
	férfi	nő	férfi	nő
Életkor (log)	-0,804 (4,6)	-0,025 (0,1)	-0,953 (5,1)	-0,370 (1,5)
Nyolc osztály alatti iskolai végzettség	-1,157 (3,0)	-0,489 (1,3)	-1,008 (2,6)	-0,048 (0,1)
Szaktanácsos végzettség	0,291 (2,6)	0,246 (1,8)	0,147 (1,3)	0,236 (1,8)
Szakközépiskolai végzettség	0,702 (4,9)	0,516 (3,5)	0,276 (1,6)	0,027 (0,1)
Gimnáziumi végzettség	0,427 (1,7)	0,626 (4,2)	0,601 (2,3)	0,201 (0,9)
Felsőfokú végzettség	0,661 (2,6)	1,071 (3,6)	-1,191 (2,2)	0,602 (1,8)
Önkéntes kilépő	-0,301 (1,7)	0,187 (0,8)	-0,313 (1,7)	0,167 (0,7)
Házasság	0,450 (4,4)	0,036 (0,3)	0,425 (4,0)	-0,132 (1,0)
Helyi munkanélküliségi ráta (százalék)	-0,027 (2,5)	-0,029 (2,2)	0,026 (2,0)	0,028 (1,4)
Várható havi jövedelempótló támogatás [E(JT)] (ezer forint)			-0,144 (6,9)	-0,157 (6,7)
Becsült havi bér (ezer forint)			0,172 (3,6)	0,175 (2,1)
A háztartás havi egyéb jövedelme (ezer forint)			0,003 (0,7)	0,001 (0,1)
Loglikelihood	-2539,40	-2099,31	-2502,78	-2066,01
Megfigyelt munkanélküliségi időszakok száma	2195	2050	2195	2050
Elhelyezkedések száma	517	407	517	407

Megjegyzések: A modell azokra vonatkozik, akik a járadékkimerítés utáni héten még nem léptek ki a munkanélküliségből. Zárójelben a t -értékek. A várható jövedelempótló támogatás összege időben változó. Mind a négy modellben szerepelnek az alaphazardot kifejező, heteket jelölő kétértékű változók, amelyek együtthatóit nem közöljük.

elhelyezkedésre.²⁴ Hasonlóképpen, a családi állapotnak sincs a nők esetében hatása, a házasság férfiak viszont másfélszer akkora valószínűséggel helyezkednek el, mint az egyedülállók. A magasabb iskolai végzettség mindkét nemnél nagyobb elhelyezkedési valószínűséggel párosul. A helyi munkanélküliségi ráta hatása negatív, de gyenge.

A teljes modellek eredményeit áttekintve azt láthatjuk, hogy a jövedelempótló támogatást kifejező változó és a bérváltozó hatása egyaránt a várt irányú és szignifikáns, az előbbié mindkét nemnél erősen szignifikáns. A háztartás egyéb (jövedelempótló támogatáson felül) jövedelmei viszont nem gyakorolnak kimutatható hatást az elhelyezkedés valószínűségére.

²⁴ A logitfüggvényforma mellett, a hazardot h -val jelölve, a rugalmasság $(1-h)\beta x$, ha pedig a független változó logaritmusban van kifejezve, $(1-h)\beta$. Számításainkban a hazardot nagyon alacsonynak tételezzük, és a független változók átlagait vesszük alapul.

re. Ez meglepő eredmény, s arra következtethetnénk belőle, hogy a munkanélküliek magatartására – a legegyszerűbb keresési modellek feltevésével összhangban – csak az elérhető bér és a segély hat. Természetesen a háztartás egyéb jövedelmei így is befolyásolják a segélyezés valószínűségét és ezen keresztül, közvetett módon, a hazardot is (hiszen a jövedelempótló támogatás hatása szignifikáns). A háztartási jövedelem és bármely lehetséges segélyváltozó korrelációja megnehezíti az önálló hatások elkülönítését.

Kísérleteztünk a segély- és a bérváltozók különféle specifikációival is. Amikor például egyrészt a segélyváltozóban nem alkalmaztuk a váltást a járadékkimerítés utáni hetedik héttől, és mindvégig a becsült segélyezési valószínűség és a segélyösszeg szorzatát használtuk, másrészt kihagytuk az egyéb háztartási jövedelmeket, az együttthatók alig változtak (de a hibahatárok megnövekedtek). Megjegyezzük továbbá, hogy a jövedelmi változók szerepeltetése több kontrollváltozó becsült hatását módosítja, különösen a helyi munkanélküliségi rátáét, amelynek előjele is megváltozik. E szerint lehetséges, hogy a munkanélküliségi rátára az egyszerűbb modellben kapott negatív együttthatóban a jövedelemnek a segélyodaítelési valószínűsége gyakorolt hatása tükröződik. Ugyanakkor lehetséges, hogy egyszerűen nem tudtuk megfelelően elkülöníteni a két hatást.

A 7. táblázatban közölt eredmények szerint a kilépési valószínűség segély szerinti rugalmassága a férfiaknál és a nőknél egyaránt körülbelül $-0,7$, ami meglehetősen szerény hatás. Az OECD-országokban végzett kutatások nagyjából ugyanekkora hatásról számolnak be (lásd például *Narendranathan–Nickell–Stern* [1985]). Az eredmény összhangban van a cikkben korábban ismertetett nemparametrikus elemzés következtetésével is, nevezetesen hogy a járadékkimerítés utáni elhelyezkedési valószínűség nemigen függ a jövedelempótló támogatás elnyerésének valószínűségétől. Végül, megerősíti korábbi következtetésünket, mely szerint a magyar munkanélküliek magatartására nem gyakorolnak erős hatást a segélyrendszer változásai (*Micklewright–Nagy* [1995]).

Következtetések

Magyarországon a munkanélküli-járadék megszűnése főként a jogosultság kimerítése miatt következik be. A cikkben egy követéses vizsgálat eredményeire támaszkodva, azt igyekeztük megvilágítani, mi történik a munkanélküliekkel a járadék kimerítése után: milyen valószínűséggel jutnak további munkanélküliségi segélyhez, hogyan alakul az életszínvonaluk, és milyen valószínűséggel találnak új állást.

A munkanélküliek jövedelempótló támogatásában az összes járadékkimerítő mintegy fele részesül. A munkanélküliek kérelmezési magatartásának modellezése megmutatta, hogy a kérelmezési költségeknek jelentős szerepe lehet abban, folyamodnak-e további támogatásért a járadék megszűnése után, s hogy az önkormányzatok odaítelési gyakorlatában a munkanélküliek jövedelmi helyzetén kívül más tényezők is szerepet játszanak, elsősorban a munkanélküliség színvonala: ahol nagyobb a munkanélküliség, ott könnyebb jövedelempótló támogatáshoz jutni. Nem találtunk viszont összefüggést az önkormányzatok feltételezhető erőforrásai és a jövedelempótló támogatás odaítelésének valószínűsége között, és ezt pozitív jelként lehet értékelni: úgy tűnik, a szegényebb településeken lakó munkanélküliek e tekintetben nincsenek hátrányos helyzetben.

A jövedelempótló támogatás összege kétharmada a férfiak, háromnegyede a nők korábbi átlagos munkanélküli-járadékának – persze csak annak az 50 százaléknak az esetében, amelyik kap támogatást. Életszínvonaluk csökkenése azonban jelentős mértékben függ háztartásuk jellemzőitől is, elsősorban attól, van-e kereső a háztartásban. Például a jövedelempótló támogatásban nem részesülő nők háztartásában, ha férjük nem dolgozik, a járadék megszűnésével a jövedelem 50 százalékkal csökken, de ha dolgozik, csak 25

százalékkal. A munkanélküli-segélyezés jövedelempótló hatásának vizsgálatakor tehát valóban nem lehet csak az egyénekből kiindulni, ahogy pedig gyakran tapasztaljuk.

Megállapítottuk, hogy a járadékban részesülők egy csoportja úgy időzíti az elhelyezkedést, hogy az egybeessen a járadékjogosultság kimerítésével. Bár a kiáramlás hirtelen megnövekedése a járadék megszűnése után igen látványos, egészében véve viszonylag kevés munkanélkülről – a járadékra kerülők 2 százalékáról – van szó. Úgy véljük, a járadékjogosultság időtartamának vagy a segélyek nagyságának változtatása meglehetősen durva, a többi munkanélkülit igen hátrányosan érintő eszköz lenne e csoport magatartásának befolyásolására. Megfelelőbb válasz lehetne már a járadékfizetés korábbi szakaszában megbízhatóbban azonosítani és a járadékból kizárni vagy más módon távozásra készíteni a „kiváроkat”.

Úgy tűnik, az elhelyezkedés valószínűsége sem a járadékkimerítés előtt, sem később nem függ szorosan össze a jövedelempótló támogatás elnyerésének valószínűségével – azaz a munkanélküliek többségének magatartását nem befolyásolja számottevően a segély változása. Ez többféleképpen magyarázható. Egyik lehetséges érvelés szerint Magyarországon sok munkanélkülinek lehetősége van a segély mellett feketén munkát vállalni. Egy jóhiszeműbb interpretáció az álláslehetőségek szűkösségére helyezné a hangsúlyt, mondván: a munkanélkülieknek nemigen van befolyásuk arra, felkínálnak-e nekik megfelelő megélhetést biztosító teljes idős állásokat. Akármilyen legyen is a magyarázat, eredményeink arra utalnak, hogy a segélyek megnyirbálása nem gyorsítaná számottevően a munkanélküliek elhelyezkedését.

Hivatkozások

- ATKINSON, A. B.–MICKLEWRIGHT, J. [1991]: Unemployment Compensation and Labor Market Transitions. *Journal of Economic Literature*, 29. 1679–1727. o.
- ATKINSON, A. B.–MICKLEWRIGHT, J. [1992]: *Economic Transformation in Eastern Europe and the Distribution of Income*. Cambridge University Press, Cambridge.
- BIRD, R.–WALLICH, C.–PÉTERI, G. [1996]: *Financing Local Government in Hungary*. Megjelent: *Bird, R.–Ebel, R.–Wallich, C. (szerk.): Decentralization of the Socialist State: Intergovernmental Finance in Transition Economies*. Averbury, Aldershot.
- BLUNDELL, R.–FRY, V.–WALKER, I. [1988]: Modelling the Take-up of Means-Tested Benefits: The Case of Housing Benefits in the United Kingdom. *Economic Journal*, 98. 58–74. o.
- BOERI, T.–EDWARDS S. [1996]: Long-term Unemployment and Short-term Unemployment Benefits: The Changing Nature of Non-Employment Subsidies in Central and Eastern Europe. Kézirat, OECD, Párizs.
- DUCLOS, J. [1995]: Modelling the Take-Up of State Support. *Journal of Public Economics*, 58. 391–515. o.
- FÖRSTER, M. [1996]: *The Household Situation of the Unemployed*. Luxembourg Employment Study, CEPS/INSTEAD, Luxembourg.
- JENKINS, S. [1995]: *Easy Estimation Methods for Discrete-Time Duration Models*. Oxford Bulletin of Economics and Statistics.
- KÖLLŐ JÁNOS–LÁZÁR GYÖRGY–NAGY GYULA–SZÉKELY JUDIT [1995]: A munkanélküli járadékra való jogosultságukat 1994. IV. negyedévében kimerítettek munkaerőpiaci pozíciójának elemzése. ILO/Japán Project, Budapest.
- MICKLEWRIGHT, J.–NAGY, GY. [1995]: Unemployment Insurance and Incentives in Hungary: Preliminary Evidence. Megjelent: *Newbery, D. (szerk.): Tax and Benefit Reform in Central and Eastern Europe*. CEPR, London.
- MICKLEWRIGHT, J.–NAGY, GY. [1996]: A Follow-Up Survey of Unemployment Insurance Exhausters in Hungary. European University Institute Working Paper in Economics 96/8.
- NARENDRA NATHAN, W.–NICKELL, S.–STERN J. [1985]: Unemployment Benefits Revisited. *Economic Journal*, 95. 307–329. o.
- THE WORLD BANK [1996]: *Hungary: Poverty and Social Transfers*. Washington D. C.